

DANUTA KOWALSKA

CZY MIKOŁAJ REJ JEST AUTOREM
PROZATORSKIEJ PARAFRAZY
PSALTERZA DAWIDOWEGO?
O DYLEMATACH BADACZA W USTALANIU AUTORSTWA
DAWNYCH TEKSTÓW

Henryk Gaertner w roku 1928 w artykule *O językowe sprawdziany autorstwa*¹ pisał:

Bezimiennność lub pseudonimowość wielu autorów staropolskich będzie na długie jeszcze czasy przedmiotem szczegółowych dociekań i dyskusji. Nie jest to jednak zbyt wdzięczny teren pracy, zarówno dla historyka języka, jak i literatury, chociaż w wielu wypadkach stanowi on konieczny punkt wyjścia dalszych badań².

Te wypowiedziane prawie przed wiekiem słowa znakomitego badacza okazały się prorocze, bowiem nie wszystkie sporne kwestie związane z autorstwem dawnych tekstów zostały jednoznacznie rozstrzygnięte. Ten problem zdaje się także dotyczyć anonimowego prozatorskiego *Psalterza*, przypisywanego Mikołajowi Rejowi – „jednej z bardziej tajemniczych postaci polskiej literatury XVI wieku”³. Tadeusz Witczak w roku 1975 w wydanej monografii poświęconej twórczości Reja pisał:

Dr hab. DANUTA KOWALSKA, prof. UŁ – Zakład Historii Języka Polskiego w Instytucie Filologii Polskiej i Logopedii Uniwersytetu Łódzkiego; adres do korespondencji: ul. Pomorska 171/173, 91-404 Łódź; e-mail: danuta.kowalska@uni.lodz.pl

¹ H. GAERTNER, *O językowe sprawdziany autorstwa*, „Pamiętnik Literacki” 25(1928), s. 347-380.

² Tamże, s. 347.

³ J. MACIUSZKO, *Mikołaj Rej. Zapomniany teolog ewangelicki z XVI w.*, Warszawa 2002, s. 22.

Dzieje identyfikacji, badań i oceny Rejowego tłumaczenia *Psalterza Dawidowego* przedstawiają do dziś splot pewników i niedopowiedzeń, domniemań i wątpliwości nawet w sprawach, które uchodzą za bezspornie rozstrzygnięte⁴.

Ta opinia znakomitego badacza i wybitnego znawcy twórczości Reja pokazuje, że nasz stan badań dotyczący anonimowego druku, a zwłaszcza jego atrybucji, jest ciągle niewystarczający. Na wstępie warto w skrócie przypomnieć najważniejsze ustalenia związane z prozatorskim *Psalterzem*⁵. Dzieło nosi tytuł *Psalterz Dawidow, który snadź jest prawy fundament wszystkiego pisma krześcijańskiego, teraz nowo prawie na polski język przełożon, acz nie jednakowością słow, co być nie może, ale iż wždy położenie rzeczy w każdym wierszu według łacińskiego języka się zamyka...* Współcześnie znane są dwie edycje *Psalterza Dawidowego*, zachowane w pięciu egzemplarzach⁶. Są to trzy egzemplarze wydania A, pochodzące z oficyny Macieja Szarffenberga i drukowane albo około roku 1541-1542⁷, albo około roku 1544 lub 1545, najdalej 1546⁸ – jedyny z zachowaną kartą tytułową egzemplarz puławski vel Czartoryskich⁹, egzemplarz kórnicki II przechowywany dziś w zbiorach Biblioteki Kórnickiej PAN¹⁰ oraz egzemplarz biblioteki klasztoru SS. Klarysek w Starym Sączu¹¹. Edycję B, przypisywaną drukarni Wietora lub Szarffenberga i datowaną najprawdopodobniej na okres przed rokiem 1550¹², reprezentują dwa zachowane druki: egzemplarz warszawski Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego¹³ oraz egzemplarz Jana Poplińskiego (dziś Biblioteki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk)¹⁴.

⁴ T. WITCZAK, *Studia nad twórczością Mikołaja Reja*, Warszawa–Poznań 1975, s. 53.

⁵ Dzieje druku wnikliwie i szczegółowo przedstawia Witczak (*Studia*, s. 53-59, 64-72, 82-88); zob. M. KOSSOWSKA, *Biblia w języku polskim*, t. I. Poznań 1968, s. 143-146; J. MACIUSZKO, *Mikołaj Rej*, s. 157-162, 202, 228-230.

⁶ T. WITCZAK, *Studia*, s. 55-56.

⁷ *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. I, Wrocław 1966, s. LXXXVII; T. WITCZAK, *Studia*, s. 118.

⁸ A. BRÜCKNER, *Mikołaj Rej. Studium krytyczne*, Kraków 1905, s. 47; I. ROSTKOWSKA, *Bibliografia dzieł Mikołaja Reja. Okres staropolski*, Wrocław 1970, s. 21.

⁹ Egzemplarz opisywali: J. Lelewel (*Bibliograficznych ksiąg dwoje*, t. I, Wilno 1823, s. 113-114); A. Jocher (*Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk w Polsce*, t. II, Wilno 1842, s. 22, 142-146); S. Ptaszycki, *Wstęp* [do:] [M. REJ], *Psalterz Dawidów*, Petersburg 1901, s. VII-VIII.

¹⁰ Egzemplarz opisywali: T.A. Działyński (*Zabytek dawnej mowy polskiej*, Poznań 1857, s. 65), K. Piekarski (*Katalog Biblioteki Kórnickiej*, Kórnik 1929, poz. 1179), redaktorzy *Słownika polszczyzny XVI wieku* (*Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. I, Wrocław 1966, s. LXXXVII).

¹¹ Egzemplarz opisała Rostkowska (*Bibliografia dzieł*, s. 22).

¹² Tamże.

¹³ Egzemplarz został opisany przez: J. Lelewela, L. Sobolewskiego, A. Jochera, A. Bełcikowskiego (A. BEŁCIKOWSKI, *Ze studiów nad literaturą polską*, Warszawa 1886, s. 18) oraz S. Ptaszyckiego. Zachowany egzemplarz obejmuje tekst od zakończenia ps. 7 do połowy ps. 148 (Por. T. WITCZAK, *Studia...*, s. 56).

¹⁴ Egzemplarz opisał W.A. Maciejowski (*Piśmiennictwo polskie*, t. III, Warszawa 1852, s. 19-21). Brückner utożsamiał ten egzemplarz z zagubionym egzemplarzem kórnickim (por. T. WITCZAK, *Studia*, s. 56-57).

Witczak podkreśla, że istniał jeszcze jeden druk – tzw. kórnicki I, pochodzący z tego samego nakładu co egzemplarz warszawski¹⁵. Wszystkie zachowane druki są zdefektowane, tylko w jednym z nich (egzemplarz puławski) zachowała się karta tytułowa, na której nie podano ani autora, ani miejsca i roku wydania, z umieszczoną za to dedykacją dzieła królowi Zygmuntowi Staremu. Aleksander Brückner, a za nim i inni badacze, przypuszczają, że w zamian za ofiarowanie tłumaczenia królowi otrzymał Rej w roku 1546 dobra ziemskie Temerowce w ziemi halickiej, co może być argumentem w dyskusji nad chronologią pierwszego wydania. Wszystko też wskazuje na to, że oba wydania dzieli niewielki odstęp czasu. *Psalterz Dawidow* liczył pierwotnie ok. 450 stron druku, jednak dokładnej objętości nie można ustalić ze względu na niekompletność każdego z zachowanych egzemplarzy.

Pierwszymi badaczami, którzy połączyli anonimowe druki z osobą Reja, byli Ludwik Sobolewski i Adam Bełcikowski. Dla Sobolewskiego głównym argumentem była typowa dla Reja anonimowość oraz obecność modlitw przy psalmach¹⁶. Z kolei Bełcikowski podkreślał protestancki charakter *Psalterza*, widoczny m.in. w używaniu nazwy *zbór* w miejsce *kościół*, właściwy dla Reja swobodny stosunek do pierwowzoru, charakterystyczne wiersze do czytelnika, a przede wszystkim fakt, że zachowane egzemplarze prozatorskiego *Psalterza* pozbawiono kart początkowych i końcowych, jakby chciano usunąć dane o osobie tłumacza, zwolennika protestantyzmu, i w ten sposób ocalić samo dzieło¹⁷. Stanisław Ptaszycki, publikując w roku 1901 *Psalterz Dawidów*, zaznaczył autorstwo Reja jako hipotetyczne przez umieszczenie nazwiska pisarza w nawiasie. Decyzję Ptaszyckiego poparł Brückner, stwierdzając: „język psalterza jest Rejowy, więc i psalterz musi być dziełem Reja”¹⁸ i jako dowód przytoczył blisko trzydzieści leksemów, wyrażeń i zwrotów, które uznał za terminy Rejowe, zgodne ze słownictwem innych dzieł pisarza: *upelny* (zamiast *zupelny*), *sprzeciwny*, *sprzeciwnik*, *sprzeciwieństwo* (zamiast *przeciwny*), *zwłaściwy*, *zwłaściwie*, *umiłownik*, *przełożeński*, *wzminki* i *snpuki* (wzmianki i przytyki), *nielza jedno*, *bądź tego ist*, *poruczeństwo*, *przegróźki*, *przekazki*, *zastrzał*, *pojazd*, *znieobaczka*, *co płatno*, *nieznośny* ‘nadmierny’, *ochędoga*, *ochędodzić*, *żądliwy*, *sentencje*, *fortunny*, *rozkoszować się*, *radszej*, deminutiva: *sierotki*, *człowieczek*¹⁹. To głównie dzięki argumentom wybitnego znawcy literatury przyjmuje się dziś na ogół bez zastrzeżeń autorstwo Reja²⁰. W tym miejscu trzeba jednak zauważyć, że

¹⁵ Por. WITCZAK, *Studia*, s. 57. Egzemplarz opisał DZIAŁYŃSKI, *Zabytek dawnej mowy*, s. 64-66.

¹⁶ Por. T. WITCZAK, *Studia*, s. 64.

¹⁷ Por. A. BĘLICKOWSKI, *Mikołaj Rej z Nagłowic*, „Pamiętnik Naukowy, Literacki i Artystyczny” 1867, z. 1.

¹⁸ A. BRÜCKNER, *Psalterze polskie do połowy XVI wieku*, Kraków 1902, s. 75.

¹⁹ Tamże, s. 75-76; A. BRÜCKNER, *Mikołaj Rej. Studium*, s. 50.

²⁰ Por. M. CYBULSKI, *O dwóch XVI-wiecznych polskich przekładach Psalterza*. „*Psalterz Dawi-*

choć zdecydowana większość badaczy zaakceptowała takie autorstwo, to jednak pojawiały się również sceptyczne opinie i kontrowersje. I tak na przykład Joachim Lelewel odrzucał Rejowe autorstwo ze względu na rozbieżności między tekstem *Psalterza* a tłumaczeniami pojedynczych psalmów, dokonanyymi przez Nagłowiczana²¹. Również dla Adama Jochera dowody, jakie przytoczył Sobolewski, były niedostateczne²². Jako anonimową i nie identyczną z dziełem Reja opisywali tę pozycję m.in. Michał Wiszniewski, Waław Aleksander Maciejowski, Tytus Adam Działyński, Tadeusz Grabowski oraz tak dokładny i rzetelny badacz, jak Jan Łoś. Ten ostatni stwierdzał: „Rozpatrując argumenty za i przeciw, trudno uznać rzecz za rozstrzygniętą, bo o ile dowody za wydają się przekonujące, to znowu i zarzuty przeciw są bardzo poważne”²³. Łoś brał pod uwagę głównie katolickie cechy przekładu i modlitw, lecz kwestii nie rozwinął. Znamienne, że niektórzy autorzy studiów o języku Reja, m.in. Władysław Kuraszkiewicz, także nie włączali *Psalterza* do kanonu niewątpliwych pism Reja²⁴. Ten brak jednomyślności badaczy co do identyfikacji prozatorskiego *Psalterza* Witczak podsumowuje następująco: „obraz badań zmusza do stwierdzenia, że po dziś dzień nie przeprowadzono ostatecznego dowodu autorstwa Mikołaja Reja”²⁵. Ten wybitny rejolog zdaje się też wątpić, by taki dowód kiedykolwiek udało się przeprowadzić²⁶.

Problem autorstwa anonimowego prozatorskiego *Psalterza* dodatkowo komplikuje przekonanie historyków literatury i języka o tym, że ktoś musiał Rejowi pomagać w pracy translacyjnej. Badacze nie wykluczają, że dzieło mogło mieć jakiegoś współautora, lepiej wykształconego, znającego nie tylko łacinę, ale również grekę i hebrajszczyznę, który wspierał Reja w pracy przekładowej²⁷. Taki wniosek wysunął Brückner, stwierdzając, że Rej miał pomocnika w zakresie hebraizmów, terminologii liturgicznej i doksologii²⁸. Od pomocnika, jak podejrzewał Brückner, mógł pochodzić m.in. alegoryczny wykład sensów liter hebrajskiego alfabetu w psalmie 119. Ślady obcego pióra zauważyła również Maria Kossowska, która przekonywała, że pierwszych 100 psalmów (cezurę ustala na psalm 106) utrzymanych jest w stylu kunsztowniejszym pod względem składniowym i bardziej abstrakcyjnym niż

---

dow” Mikołaja Reja i „*Psalterz Dawida*” Jakuba Lubelczyka, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN” 44(1999), s. 14.

²¹ Por. J. LELEWEL, *Bibliograficznych ksiąg*, s. 114.

²² Por. T. WITCZAK, *Studia*, s. 66.

²³ J. ŁOŚ, *Przegląd językowych zabytków staropolskich do r. 1543*, Kraków 1915, s. 179.

²⁴ Por. T. WITCZAK, *Studia*, s. 67.

²⁵ Tamże, s. 86.

²⁶ Tamże, s. 120.

²⁷ M. KOSSOWSKA, *Biblia*, t. I, s. 137; T. WITCZAK, *Studia*, s. 105.

²⁸ A. BRÜCKNER, *Mikołaj Rej. Studium*, s. 55.

zazwyczaj u Reja²⁹. Janusz Maciuszko to spostrzeżenie Kossowskiej odnosi także do modlitw, z tym, że ze względu na ich tematykę i program teologiczny graniczna byłaby według niego modlitwa do psalmu 86³⁰. Kossowska przypuszczała, że pomocnikiem Reja był jego przyjaciel – Andrzej Trzeciecki syn – biorący później udział w pracach przekładowych *Biblii brzeskiej* i sam tłumaczący wierszem niektóre psalmy³¹. Z kolei Witczak jako współpracownika Reja podaje Andrzeja Trzecieckiego (starszego), zmarłego w 1547 roku, człowieka wielce uczonego, który znajomość łaciny, greki i hebrajszczyzny zdobył na uniwersytetach w Krakowie, Lipsku i Erfurcie. Maciuszko nie wyklucza także pomocy bliżej nieznanego niemieckiego pomocnika, za czym – zdaniem badacza – miałyby przemawiać ortografia nazwy *šin* w psalmie 119 (u Reja *schin*)³². Jak zauważa jednak Mirosława Hanusiewicz, w ortografii należy widzieć przede wszystkim decyzje drukarza³³. Zdaniem Rafała Leszczyńskiego tajemniczym konsultantem pisarza w pracy nad tłumaczeniem *Psalterza* mógł być spowiednik królowej Bony i znakomity hebraista – Franciszek Lismanin, który znał Reja, a z czasem stał się zwolennikiem wyznania reformowanego³⁴. Leszczyński przypuszcza, że Rej mógł mieć jeszcze innego doradcę w kwestiach teologicznych, którego opinie wykorzystywał w pracy translacyjnej³⁵.

Jak wynika z tego skróconego przeglądu stanowisk badaczy, problem autorstwa prozatorskiego *Psalterza* nie jest łatwy, o ile w ogóle możliwy do rozstrzygnięcia, głównie ze względu na niejednorodność tekstu, wynikającą z hipotetycznej pomocy tajemniczego współpracownika bądź współpracowników. Postępowanie badawcze

²⁹ M. KOSSOWSKA, *Biblia*, s. 138-140.

³⁰ J. MACIUSZKO, *Mikołaj Rej*, s. 202.

³¹ „Pomocnikiem i doradcą Reja w pracy w ówczesnych polskich, a także i osobistych stosunkach pisarza mógł być, jak mi się wydaje, tylko przyjaciel, Andrzej Trzeciecki, biegły humanista, biorący później udział w tłumaczeniu *Biblii brzeskiej* i sam tłumaczący wierszem niektóre psalmy. I on to chyba pomagał przyjacielowi w trudnościach. Czasami może i istotnie pomagał, częściej, jak mi się wydaje, pomoc ta dla całości pracy była szkodliwa. A jednak ten ślad obcego pióra w przekładzie Reja ma dla nas wartość cenną. Na kartach przekładu jednej i tej samej księgi biblijnej możemy obserwować ścieranie się dwóch odrębnych sposobów jej przekładania” (M. KOSSOWSKA, *Biblia*, s. 140).

³² J. MACIUSZKO, *Mikołaj Rej*, s. 171-172. Badacz zauważa, że „litery w psalmie dają nam jeszcze jedną wskazówkę: nazwa *schin* (tj. *šin*) jest pisana jakby z niemiecka – czy więc współpracownik Reja może studiował w Niemczech, czy też miał tylko jakieś niemieckie (?) filologiczne bądź bibliistyczne książki, materiały lub dostęp do nich? Współpracownik Reja [...] był bardziej filologiem niż teologiem” (J. MACIUSZKO, *Mikołaj Rej*, s. 172). W innym miejscu Maciuszko wysuwa następujące przypuszczenie: „Mamy zatem do czynienia z pracą o charakterze oryginalnym i samodzielnym, ale w ścisłym kontakcie z kimś umiętnym lingwistycznie. Umiejętnym przynajmniej na tyle, że wskazał znaczenia słów będących nazwami liter” (J. MACIUSZKO, *Mikołaj Rej*, s. 171).

³³ M. HANUSIEWICZ, *Mikołaja Reja lektura Psalmów*, w: *Mikołaj Rej w pięćsetlecie urodzin. Studia literaturoznawcze*, red. J. Sokolski, M. Cieński, A. Kochan, Wrocław 2007, s. 90.

³⁴ R. LESZCZYŃSKI, *Psalterz prozą Mikołaja Reja*, „Jednota” 2005, nr 1-2, s. 14.

³⁵ Tamże, s. 14.

winno uwzględniać złożoność problematyki i zmierzać do znalezienia odpowiedzi na następujące pytania: 1. Czy Mikołaj Rej jest autorem *Psalterza*? 2. Jeśli tak, to czy jest jedynym tłumaczem, czy też ktoś mu w tej pracy pomógł? 3. Czy da się ustalić zakres tej pomocy, a tym samym ustalić stopień samodzielności Reja w procesie przekładu psalterzowego tekstu? Zdawać by się mogło, że w świetle zgromadzonych, przytoczonych wyżej sądów i opinii badaczy zajmujących się anonimowym *Psalterzem*, dwa pierwsze pytania można by uznać za rozstrzygnięte. I choć dziś nikt już raczej nie wątpi w Rejowe autorstwo *Psalterza*, to jednak, ostatecznego dowodu autorstwa nikt jak dotąd jeszcze nie przeprowadził. Witczak powierza to zadanie językoznawcom³⁶.

Ustalanie autorstwa zazwyczaj przeprowadza się na dwóch płaszczyznach: z jednej strony wykorzystuje się argumenty rzeczowe, np. biograficzno-historyczne, z drugiej zaś argumenty językowe. Według Władysława Lubasia prawdziwość wniosków w sprawie autorstwa gwarantuje zgodność sprawdzianów językowych i rzeczowych. Zadanie wydobywania z analizowanych tekstów cech językowych, które miałyby jakiegokolwiek znaczenie w identyfikacji dzieła, badacz powierza językoznawcom, do historyków literatury należałoby sprawdzian pozajęzykowy³⁷.

Jedną z metod badania autorstwa tekstów jest metoda statystyczna, wykorzystująca test leksykalny. Statystyka dostarcza dodatkowych argumentów i wspiera argumenty historyczne, filologiczne i językoznawcze³⁸. Osobliwość języka danego pisarza wyraża się m.in. w indywidualnej strukturze statystycznej (ilościowej) elementów językowych jego stylu. Jak stwierdza Jadwiga Sambor, „styl osobniczy można określić za pomocą zespołu ilościowych konstant: charakteryzują go stałe częstości określonych elementów językowych, odróżniające styl danego autora od stylów innych autorów”³⁹. Podobnie rzecz ujmuje Władysław Kuraszkiewicz, który zauważa, że „Zjawiska językowe ocenia się nie tylko pod względem jakościowym, lecz także pod względem ilościowym, tzn. według stopnia powtarzalności w tekście. Powtarzalność zjawisk jest indywidualną cechą tekstu”⁴⁰. Badacz dodaje także, że „tylko statystyka zgodności odrębności językowych daje podstawę do wyciągania wniosków”⁴¹. Elementy charakteryzujące styl osobniczy mogą dotyczyć zarówno leksyki, jak i systemu gramatycznego. Częstość owych elementów w tekście można

³⁶ T. WITCZAK, *Studia*, s. 120.

³⁷ Por. W. LUBAŚ, *Argumenty językowe w sprawie autorstwa „Proteusa abo Odmieńca”*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 37(1961), *Prace Językoznawcze* z. 4, s. 110-111.

³⁸ J. SAMBOR, *Słowa i liczby. Zagadnienia językoznawstwa statystycznego*, Wrocław 1972, s. 84.

³⁹ Tamże, s. 80.

⁴⁰ W. KURASZKIEWICZ, *Badanie autorstwa tekstów anonimowych metoda statystyki językowej*, w: TENŻE, *Polski język literacki. Studia nad historią i strukturą*, Warszawa–Poznań 1986, s. 678.

⁴¹ Tamże.

umownie traktować jako dodatnią, gdy są one częstsze w tekstach danego autora niż w innych tekstach, lub ujemną, gdy ich częstość jest wyraźnie niższa. Wykorzystanie metod językoznawstwa statystycznego w celu ustalenia autorstwa druku wydaje się dziś jedynym sensownym i właściwym wyborem, zwłaszcza że dysponujemy sporządzonymi w pracowniach IBL indeksami wyrazowymi dla utworów Reja oraz wydanymi już tomami *Słownika polszczyzny XVI wieku*. Zastanowić się jednak trzeba, jakie aspekty porównywanych tekstów uznamy za ważne i miarodajne przy ocenie autorstwa. Mierzyć i liczyć można bowiem wszystko, jednak do badacza należy decyzja, co ma być poddane badaniom ilościowym. Wartość badania zależy więc od właściwego wyboru przez badacza charakterystycznego zespołu cech stylu danego autora. Cenną pomocą w odnajdywaniu charakterystycznych cech języka Reja mogą być rozprawy Kuraszkiewicza: *Szkice o języku Mikołaja Reja*⁴² oraz *Uwagi o języku Mikołaja Reja*⁴³.

Na podstawie metody statystycznej, uwzględniającej analizę całej leksyki *Psalterza Dawidowego*, a więc zarówno haseł autosemantycznych, jak i pozostałych części mowy, możliwe stało się wydobycie charakterystycznych elementów językowych stylu autora. W tym celu wyodrębniono: leksykę o najwyższej i najniższej frekwencji, w tym grupę *hapaks legomenów* oraz leksemów osobliwych, nieznanymi innym autorom, leksykę dodatnią oraz ujemną w *Psalterzu* na podstawie wskaźnika rozbieżności (DR). Obliczono stosunek wyrazów autosemantycznych do pozostałych (przyimki, spójniki, partykuły, zaimki) (53,5%), stosunek *hapaks legomenów* do pozostałych leksemów (3,1%)⁴⁴. Porównanie danych z podobnymi obliczeniami uzyskanymi na podstawie innych bezspornie Rejowych utworów w zasadzie wspiera tezę o Rejowym autorstwie anonimowego *Psalterza*. Metoda frekwencyjna umożliwiła nie tylko wydobycie charakterystycznej dla pisarza leksyki, o której wielokrotnie wcześniej pisano, ale także pozwoliła zaobserwować inne charakterystyczne właściwości stylistyczne autora, m.in. duży udział słownictwa rzadkiego, o frekwencji tekstowej równej 1 (wyekscerpowano 1413 *hapaks legomenów*, które łącznie stanowią 42,2% haseł ogółu leksykonu)⁴⁵. Kuraszkiewicz tego typu leksykę traktował jako *differentia specifica* badanego tekstu⁴⁶, znaczącą obecność leksemów

⁴² W. KURASZKIEWICZ, *Szkice o języku Mikołaja Reja*, w: *Historia języka*, cz. 1, red. M.R. Mayenowa, Z. Klemensiewicz, Warszawa 1960, s. 113-358.

⁴³ W. KURASZKIEWICZ, *Uwagi o języku Mikołaja Reja*, w: TENŻE, *Polski język*, s. 609-622; W. KURASZKIEWICZ, *Rzeczowniki w Wizerunku Mikołaja Reja*, w: TENŻE, *Polski język*, s. 631-658.

⁴⁴ Zagadnienia te zostały szczegółowo opracowane w monografii D. KOWALSKA, *Sztuka Słowa Mikołaja Reja. Studium stylistycznojęzykowe „Psalterza Dawidowego”*, Łódź 2013 (tu zwłaszcza rozdział: *Leksyka „Psalterza Dawidowego” w ujęciu statystycznym na tle leksyki XVI wieku i staropolskich przekładów Psalterza*, s. 49-166).

⁴⁵ Tamże, s. 76.

⁴⁶ Por. S. KURASZKIEWICZ, *Rzeczowniki*, s. 633-634.

osobliwych (60 haseł), pochodzących wyłącznie z tekstów Reja, nieznanymi innym autorom szesnastowiecznym (w tej grupie tylko 8 form odnajdujemy także w innych – późniejszych tekstach pisarza, głównie *Postylli, Apocalypsis, Żwierciadle*)⁴⁷, wyższy niż przeciętna udział synonimicznych szeregów słowotwórczych (wynotowano ponad 40 rzeczownikowych szeregów słowotwórczych m.in.: *bacność // baczenie, bezpieczeńność // bezpieczeństwo, boleść // ból, mocność // moc, obliczność // oblicze, pocieszenie // pociecha, prostota // prostota, potwarzenie // potwarz, skończenie // dokończenie // koniec, szczęśliwość // szczęście, światłość // światło, uporność // upór, wstydlivość // wstyd, żalność // żal* itd.)⁴⁸; duży udział ulubionych przez Reja formacji słowotwórczych, m.in. rzeczowników odczasownikowych tworzonych sufiksem *-anie// -enie* (171 haseł, 16,8% haseł rzeczownikowych)⁴⁹ oraz rzeczowników abstrakcyjnych z sufiksem *-ość* (137 haseł, 949 wyrazów, 13,4% ogółu haseł rzeczownikowych)⁵⁰; duży udział formacji czasownikowych z prefiksem *po-* (136 haseł, 516 wyrazów)⁵¹ oraz *roz-* (96 haseł, 308 wyrazów)⁵², stosunkowo duży udział przymiotników z formantem *-liwy* (33 hasła)⁵³, unikanie przymiotników złożonych (wynotowano tylko 2 przykłady: *dobrowolny* i *wielmożny*)⁵⁴, duże nasycenie tekstu formami werbalnymi: to czasowniki tworzą najliczniejszą grupę pod względem liczby haseł (47,1%), jak i użytych form wyrazowych (19,2%)⁵⁵. Oczywiście, w interpretacji uzyskanych tą drogą wyników należy pamiętać, że nie wszystkie różnice muszą być różnicami osobniczymi autora, mogą wynikać z odrębności gatunkowej i stylistycznej zestawianych tekstów.

Nie zawsze jednak uzyskane tą drogą wyniki badań dają się łatwo interpretować. Przyjrzyjmy się leksyce najczęstszej *Psalterza*, do której należy 1% całego leksykonu danego tekstu.

⁴⁷ Temu zagadnieniu poświęciłam osobny artykuł. Por. D. KOWALSKA, *Osobliwości leksykalne w „Psalterzu Dawidowym” Mikołaja Reja*, „Roczniki Humanistyczne 64(2016), z. 6, s. 51-70.

⁴⁸ Por. D. KOWALSKA, *Funkcjonowanie słowotwórczych rzeczownikowych szeregów synonimicznych w „Psalterzu Dawidowym” Mikołaja Reja*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN” 55(2010), s. 121-136.

⁴⁹ Por. D. KOWALSKA, *Sztuka słowa*, s. 86-88.

⁵⁰ Tamże, s. 88.

⁵¹ Tamże, s. 102.

⁵² Tamże, s. 103.

⁵³ Tamże, s. 105.

⁵⁴ Tamże, s. 107.

⁵⁵ Tamże, s. 54-55.

Tab. 1. Leksyka najczęstsza w *Psalterzu Dawidowym*, *Kupcu*, *Wizerunku* oraz *Zwierzyńcu* M. Reja

Ranga hasła	Hasło	F	Hasło	F	Hasło	F	Hasło	F
	<i>Psalterz Dawidow</i>		<i>Kupiec</i>		<i>Wizerunk</i>		<i>Zwierzyniec</i>	
1	A	2153	TEN	1823	TEN	3167	TEN	1411
2	ON	1622	A	1423	A	3067	ON	1332
3	BYĆ	1396	ON	1342	ON	2588	A	943
4	TEN	1052	NIE	1259	NIE	1891	Z	849
5	I	966	CO	868	W	1806	NIE	837
6	SWOJ	926	W	818	Z	1730	NA	807
7	NIE	913	JA	807	NA	1688	W	720
8	TWOJ	806	BYĆ	783	I	1574	I	713
9	MOJ	784	NA	750	CO	1330	CO	541
10	NA	757	MIEĆ	651	BYĆ	1302	BYĆ	520
11	JA	730	BO	610	JAKO	931	BO	420
12	W	710	IŻ	591	JUŻ	906	MIEĆ	402
13	Z	697	TY	580	IŻ	864	GDY	328
14	KTORY	696	I	576	BO	848	IŻ	321
15	TY	554	TAK	512	WSZYTEK	754	SWÓJ	319
16	PAN	464	JUŻ	508	MIEĆ	752	-Ć, -CI	301
17	TAK	449	-Ć, -CI	482	TAK	720	JA	299
18	IŻ	432	SWÓJ	413	TEŻ	661	TAK	261
19	WSZYTEK	423	WSZYTEK	340	SWÓJ	659	JAKO	249
20	ABY	419	PAN	335	GDY	633	BY	248
21	ABOWIEM	391	TU	334	TAM	584	DO	233
22	SNADŹ	359	TEŻ	301	BY	567	TEŻ	229
23	KU	318	JAKO, SIĘ	286	O	563	KRÓL	226
24	MIEĆ	303	ALE	280	ON	554	ALE	213
25	OD	299	ZA	265	TY	552	KĄŻDY	219

Źródło: opracowanie własne.

Według duńskiego językoznawcy i statystyka Alvara Ellegårda – prekursora testu leksykalnego w ustalaniu autorstwa dzieła – częstość względna leksemu (dotatnia lub ujemna) w danym tekście nie powinna być istotnie różna od częstości względnej tego wyrazu w innym tekście tego samego autora. Tymczasem porównanie listy frekwencyjnej *Psalterza* z listami frekwencyjnymi innych utworów Reja

pokazuje, że obok rzucającej się w oczy tożsamości bądź bliskości pozycji niektórych zaimków, przyimków i spójników (m.in. *a, on, ten, nie, tak, na, wszyszek, iż*) uwidaczniają się również interesujące różnice, np. w zakresie repartycji form *bo//który*. Częste u Reja *bo* (odpowiednio na 11. 14. 11. miejscu) w *Psalterzu* zajmuje dopiero 47. pozycję (159 użyć), z kolei zaimek *który* w *Psalterzu* zajmuje wysoką 14. pozycję na liście rangowej, natomiast w *Kupcu* – 27. pozycję (245 użyć), w *Wizerunku* – 33. (456 użyć), zaś w *Żwierzynku* – 39. pozycję (144 użyć)⁵⁶. Częste w utworach Reja formy *gdy, też* (odpowiednio w *Wizerunku* – 20. i 18. pozycja, w *Żwierzynku* – 13. i 22. pozycja) w *Psalterzu* pojawiają się dopiero na 42. (*gdy* – 179 użyć) i 39. pozycji (*też* – 187 użyć), bardzo częsty zaimek *co* (w *Kupcu* 5. pozycja, w *Wizerunku* i *Żwierzynku* – pozycja 9.) w *Psalterzu* jest dopiero na 44. pozycji (171 użyć). I odwrotnie – wśród najczęstszej leksyki *Psalterza* notujemy leksemy, których próżno szukać w tej grupie frekwencyjnej w pozostałych utworach Reja: *mój* (8. pozycja), *twój* (9. pozycja), *który* (14. pozycja), *aby* (20. pozycja), *abowiem* (21. pozycja), *snadź* (22. pozycja), *ku* (23. pozycja). Oczywiście, w interpretacji uzyskanych tą drogą wyników należy pamiętać, że nie wszystkie różnice muszą być różnicami osobniczymi autora, mogą one wynikać również z odrębności gatunkowej i stylistycznej zestawianych tekstów – tym m.in. można tłumaczyć wysoki odsetek zaimków dzierzawczych *swój, mój, twój* w *Psalterzu Dawidowym*. Nie da się jednak uzasadnić widocznych różnic w zakresie używania takich, a nie innych zaimków i spójników – są to bowiem cechy, które nie są wynikiem świadomego procesu tworzenia tekstu, lecz używane są mechanicznie, dlatego właśnie najlepiej zdradzają autorstwo i tak chętnie są uwzględniane w badaniach statystycznych⁵⁷.

Wydaje się, że podstawową trudnością i przeszkodą w ustalaniu autorstwa anonimowego *Psalterza* jest wskazywany przez badaczy udział współautora, a może nawet współautorów – lepiej wykształconych językowo i bibliistycznie. Kluczowe w tym miejscu jest zatem pytanie, czy słuszne jest w obliczeniach statystycznych traktowanie tekstu anonimowego *Psalterza* jako jednolitej całości i dokonywanie na tej podstawie sumarycznych obliczeń? Wykazane zbieżności z innymi tekstami Reja niewątpliwie będą przemawiać za jego autorstwem, nie przybliży nas to jednak do rozstrzygnięcia, czy i kto, i w jakim zakresie pomagał autorowi w pracy przekładowej. Wykazane w tego typu badaniu różnice statystyczne można co prawda interpretować jako wtręty obcego pióra, ale będą to wnioski o charakterze ogólnym. Jednak na tej podstawie raczej nie da się oddzielić fragmentów będących samodzielną pracą Reja od obcych wtrętów. Może należałoby zastosować anali-

⁵⁶ Dane statystyczne dotyczące *Kupca, Wizerunku* i *Żwierzynka* podają za: M. KARPLUKÓWNA, *Autorstwo „Historii w Landzie”*, „Pamiętnik Literacki” 60(1969), z. 4, s. 181-182.

⁵⁷ Por. J. SAMBOR, *Słowa*, s. 83.

zę statystyczną w odniesieniu do poszczególnych psalmów, a następnie porównać uzyskane metodą stylometryczną wyniki? W takim układzie należałoby sporządzić słowniki frekwencyjne osobno dla każdego psalmu. Wnioskowanie statystyczne ma jednak sens tylko wtedy, gdy zapewnimy sobie odpowiednio dużą próbę tekstu. Wydaje się zatem, że jedynym sensownym rozwiązaniem byłoby zastosowanie metody Gustava Herdana⁵⁸, który dociekał filiacji słownictwa 10 listów św. Pawła, pragnąc wyodrębnić listy szczególnie sobie bliskie pod względem leksyki. W tym celu należałoby zgromadzić następujące dane:

- a. liczbę wyrazów danego psalmu, które nie występują już po raz drugi w całym zbiorze (tzw. hapaks legomena);
- b. liczbę wyrazów w psalmie, które powtarzają się w jednym z pozostałych psalmów;
- c. liczbę wyrazów powtarzających się w dwóch innych psalmach (itd. aż do 9. psalmu).

Gromadzenie dalszych danych mija się z celem, gdyż wyrazy wspólne dużej liczbie tekstów to wyrazy gramatyczne, które muszą występować we wszystkich tekstach i nie tworzą obrazu zróżnicowania leksykalnego. Najistotniejsze w tej analizie są wyrazy wspólne dwóm, trzem i czterem tekstom, czyli wyrazy rzadkie⁵⁹. Następnie należałoby obliczyć dla każdego psalmu wskaźnik oryginalności słownictwa, mierzący udział *hapaks legomenów* w słowniku tekstu oraz wskaźnik stereotypowości słownictwa, mierzący przeciętną długość odstępów między kolejnymi użyciami wyrazów powtarzających się. Miarodajnym wynikiem mogłoby też być, jak się wydaje, porównanie częstości występowania wyrazów gramatycznych, bez których nie sposób się obejść w żadnym tekście i o których wiadomo, że o częstości ich użycia w tekście decydują indywidualne skłonności autora, jest to cecha stylu dość głęboko ukryta i nieuświadomiana, co ma oczywiste zalety w badaniu autorstwa.

Celowość posłużenia się metodą stylometryczną wydaje się konieczna, by zwerifikować (potwierdzić lub zmodyfikować) wcześniejsze – nierzadko sprzeczne – ustalenia badaczy, dokonywane z pominięciem metod statystycznych, a formułowane na podstawie intuicyjnych, wybiórczych, czasem emocjonalnych sądów. I tak na przykład zdaniem Kossowskiej wtępy obcego pióra widoczne są w pierwszych stu psalmach; są to poszczególne wersety i ich zespoły, a nawet całe psalmy, np. psalmy 13.-16., różniące się stylem od reszty tekstu. Jako współpracownika Reja

---

⁵⁸ G. HERDAN, *Type-Token-Mathematics*, Mouton 1960, s. 104-108. Informacja o metodzie Herdana zaczerpnięta z pracy Sambor. Por. J. SAMBOR, *Słowa*, s. 114-118.

⁵⁹ Por. K. PŁACHCIŃSKA, *O autorstwie „Roksolanek” Zimorowica w świetle analiz stylometrycznych*, „Pamiętnik Literacki” 71(1980), z. 2, s. 165-187.

wymienia się najczęściej Andrzeja Trzecieckiego. Tymczasem w owych pierwszych stu nierejowych psalmach można wskazać cechy stylistyczno-językowe, charakterystyczne dla Reja, a niezaświadczone bądź bardzo rzadkie w tekstach Trzecieckiego. Są to m.in. leksemy: spójnik *acz*, przysłówki *śnadnie*, przymiotniki: *młody*, *pocziwy*, *wolny*, rzeczowniki: *ostatek*, *stan*, *zwyczaj*, czasowniki: *dzierżec*, *umiec*, *wdawać się w co*, ponadto: *a wszakoż*, *zawždy*. Jako cechą obcą Trzecieckiemu Kuraszkiwicz wymienia także tzw. *dativus ethicus*, czyli formę celownika nastrojowego *sobie*, np. *tuszyć sobie*, *obrać sobie*⁶⁰, która częsta jest w *Wizerunku*, *Postylli*, *Krótkiej rozprawie*, obca jest zaś utworom Trzecieckiego. Jest ona także zauważalną i wyrazistą cechą stylu anonimowego *Psalterza*, bardzo często pojawia się w początkowych psalmach, np.: *brać sobie za obronę* (8.)⁶¹, *chędożyć sobie myśl* (26.), *kłaść sobie w nienawiści* (18.), *nabywać sobie*: *nabywając sobie łaski Jego* (72.), *obrać sobie* (2., 47., 74, 78.-4x, 87., 94.), *odkupić sobie kogoś* (M22., M72.), *otrzymać sobie zapłatę* (73.), *płynąć sobie*: *wszystko sobie płynie* (M36.), *pomyśleć sobie* (73.), *przepatrować sobie czyjeś występki* (M29.), *przeźrzeć sobie kogoś* (62.), *na pamięć sobie przywozić* (77.); *rozdzielić sobie odzienie* (22.), *rozkoszować sobie* (31., 35., 67., 78., 84., 89.), *rozmyślać sobie* (77.), *rozważać sobie coś* (41.), *szukać sobie pokarmu* (59.), *tuszyć sobie* (66.), *wystrojić sobie chwałę zwycięstwa* (98.), *wziąć sobie zapłatę* (18.), *zbudować sobie pałac* (78.), *znaleźć sobie* (63.) itd.

Badaniem statystycznym można by także objąć cechy składniowe poszczególnych psalmów, m.in: stosunek wypowiedzeń współrzędnych i podrzędnych oraz sposoby ich połączenia, a w zakresie słownictwa: wskaźniki wypowiedzeń współrzędnych i wskaźniki wypowiedzeń podrzędnych. Jednym z argumentów Kossowskiej przemawiającym za znaczącym udziałem współpracownika w pierwszych stu psalmach były widoczne różnice składniowe między psalmami⁶².

Jak wynika z przedstawionych analiz, sprawa nie jest prosta. Choć dzięki pracy wielu znakomitych badaczy – zarówno językoznawców, jak i literaturoznawców – stan badań nad twórczością Reja jest naprawdę imponujący i znaczący, to wciąż w wielu sprawach zmuszeni jesteśmy formułować głównie hipotezy i przypuszczenia, wiele pytań ciągle pozostaje bez odpowiedzi, wiele problemów badawczych wciąż czeka na rozwiązanie. Jak trafnie zauważyła Hanusiewicz, „Rej zawsze wymyka się i zawsze triumfuje nad zdezorientowanym czytelnikiem”⁶³. Mam nadzieję, że podejmowany latami przez wielu badaczy wysiłek związany z identyfikacją anonimowego *Psalterza* wreszcie zostanie nagrodzony i uda się na podstawie metody

⁶⁰ W. KURASZKIEWICZ, *Uwagi o języku*, s. 610.

⁶¹ W nawiasie okrągłym podajemy numer psalmu, z którego pochodzi cytat. Rej nie numerował wersetów, dlatego też lokalizacja uwzględnia jedynie numer psalmu.

⁶² M. KOSSOWSKA, *Biblia*, s. 131.

⁶³ M. HANUSIEWICZ, *Mikołaja Reja*, s. 93.

stylometrycznej Herdana ustalić stopień samodzielności Reja w pracy nad parafrazą *Psalterza*, ale będzie to już – jeśli starczy sił i cierpliwości – przedmiotem odrębnego, żmudnego badania. Wybitny i nieoceniony znawca twórczości Reja – Tadeusz Witczak – wątpił, by kiedykolwiek udało się przeprowadzić ostateczny dowód autorstwa Reja⁶⁴. Może dzięki zastosowaniu badań stylometrycznych będziemy bliżej rozwiązania zagadki związanej z autorstwem prozatorskiej parafrazy *Psalterza*? Warto podjąć wysiłek badawczy, by się o tym przekonać.

BIBLIOGRAFIA

- ADAMCZYK M.: „Żywot Józefa...” Mikołaja Reja. Studium porównawcze, Wrocław 1971.
- BELCIKOWSKI A.: Mikołaj Rej z Nagłowic, „Pamiętnik Naukowy, Literacki i Artystyczny” 1867, z. 1.
- BELCIKOWSKI A.: Ze studiów nad literaturą polską, Warszawa 1886.
- BRÜCKNER A.: Mikołaj Rej. Studium krytyczne, Kraków 1905.
- BRÜCKNER A.: Psalterze polskie do połowy XVI wieku, Kraków 1902.
- CYBULSKI M.: O dwóch XVI-wiecznych polskich przekładach Psalterza. „Psalterz Dawidow” Mikołaja Reja i „Psalterz Dawida” Jakuba Lubelczyka, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN” 44(1999), s. 13-29.
- DZIAŁYŃSKI T.A.: Zabytek dawnej mowy polskiej, Poznań 1857.
- GAERTNER H.: O językowe sprawdziany autorstwa, „Pamiętnik Literacki” 25(1928), s. 347-380.
- HANUSIEWICZ M.: Mikołaja Reja lektura Psalmów, w: *Mikołaj Rej w pięćsetlecie urodzin. Studia literaturoznawcze*, red. J. Sokolski, M. Cieński, A. Kochan, Wrocław 2007, s. 85-93.
- HERDAN G.: Type-Token-Mathematics, Mouton 1960.
- JOCHER A.: Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk w Polsce, t. II, Wilno 1842.
- KARPLUK M.: Stan badań nad językiem Mikołaja Reja – osiągnięcia i postulaty, w: *Mikołaj Rej – w pięćsetlecie urodzin, cz. 1: Humanizm, reformacja, retoryka i język*, red. J. Okoń, Łódź 2005, s. 269-288.
- KARPLUKÓWNA M.: Autorstwo „Historii w Landzie”, „Pamiętnik Literacki” 60(1969), z. 4, s. 169-182.
- KOSSOWSKA M.: Biblia w języku polskim, t. I, Poznań 1968.
- KOWALSKA D.: Sztuka Słowa Mikołaja Reja. Studium stylistycznojęzykowe „Psalterza Dawidowego”, Łódź 2013.
- KOWALSKA D.: Funkcjonowanie słowotwórczych rzeczownikowych szeregów synonimicznych w „Psalterzu Dawidowym” Mikołaja Reja, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN” 55(2010), s. 121-136.
- KOWALSKA D.: Osobliwości leksykalne w „Psalterzu Dawidowym” Mikołaja Reja, „Roczniki Humanistyczne” 64(2016), z. 6, s. 51-70.
- KURASZKIEWICZ W.: Badanie autorstwa tekstów anonimowych metodą statystyki językowej, w: TENŻE, *Polski język literacki. Studia nad historią i strukturą*, Warszawa–Poznań 1986, s. 671-678.
- KURASZKIEWICZ W.: Rzeczowniki w „Wizerunku” Mikołaja Reja, w: TENŻE, *Polski język literacki. Studia nad historią i strukturą*, Warszawa–Poznań 1986, s. 631-658.
- KURASZKIEWICZ W.: Statystyczne badania słownictwa polskich tekstów XVI wieku, w: TENŻE, *Polski język literacki. Studia nad historią i strukturą*, Warszawa–Poznań 1986, s. 679-693.
- KURASZKIEWICZ W.: Szkice o języku Mikołaja Reja, w: *Historia języka*, cz. 1, red. M.R. Mayenowa, Z. Klemensiewicz, Warszawa 1960, s. 113-358.

⁶⁴ Por. T. Witczak, *Studia*, s. 120.

- KURASZKIEWICZ W.: Uwagi o języku Mikołaja Reja, w: TENŻE, *Polski język literacki. Studia nad historią i strukturą*, Warszawa–Poznań 1986, s. 609-622.
- LELEWEL J.: Bibliograficznych ksiąg dwoje, t. I, Wilno 1823.
- LESZCZYŃSKI R.: Psalterz prozą Mikołaja Reja, „Jednota” 2005, nr 1-2, s. 14-16.
- LUBAŚ W.: Argumenty językowe w sprawie autorstwa „Proteusa abo Odmieńca”, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 37(1961), *Prace Językoznawcze*, z. 4, s. 109-160.
- ŁOŚ J.: Przegląd językowych zabytków staropolskich do r. 1543, Kraków 1915.
- MACIEJOWSKI W.A.: Piśmiennictwo polskie, t. III, Warszawa 1852.
- MACIUSZKO J.: Mikołaj Rej. Zapomniany teolog ewangelicki z XVI w., Warszawa 2002.
- MARKIEWICZ H.: Kto jest autorem? ...przygody polskich filologów, Kraków 2005.
- OSTROWSKA E.: Studia and Rejem. 1. Katechizm z r. 1543 dziełem Reja, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1961, *Prace Językoznawcze*, z. 4, s. 27-107.
- PIEKARSKI K.: Katalog Biblioteki Kórnickiej, Kórnik 1929.
- PŁACHCIŃSKA K.: O autorstwie „Roksolanek” Zimorowica w świetle analiz stylometrycznych, „Pamiętnik Literacki” 61(1980) z. 2, s. 165-187.
- PTASZYCKI S.: Wstęp [do:] [M. REJ], *Psalterz Dawidów*, Petersburg 1901.
- REWERS R.: Hapaks legomena w „Zwierciadle” Mikołaja Reja, Poznań 2002, s. 147-170.
- ROSTKOWSKA I.: Bibliografia dzieł Mikołaja Reja. Okres staropolski, Wrocław 1970.
- SAMBOR J.: Słowa i liczby. Zagadnienia językoznawstwa statystycznego, Wrocław 1972.
- Słownik polszczyzny XVI wieku, red. M.R. Mayenowa i in., t. I-XXXVI, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966–2012.
- WITCZAK T.: Studia nad twórczością Mikołaja Reja, Warszawa–Poznań 1975.

CZY MIKOŁAJ REJ JEST AUTOREM
PROZATORSKIEJ PARAFRAZY
PSALTERZA DAWIDOWEGO?
O DYLEMATACH BADACZA W USTALANIU AUTORSTWA
DAWNYCH TEKSTÓW

Streszczenie

Celem artykułu jest poruszenie problemu autorstwa anonimowej prozatorskiej parafrazy *Psalterza Dawidowego* przypisywanej Mikołajowi Rejowi. Omówiono w nim również trudności, jakie napotyka ją uczeni podczas ustalania autorstwa dawnych tekstów, co jest wynikiem niewystarczających metod naukowych, opartych na analizie całości tekstu (metoda częstości, test leksykalny). Często zdarza się, że takie trudności pojawiają się w sytuacji, w której tekst jest heterogeniczny, powstały w wyniku współpracy wielu autorów. Analizy pokazują, że najskuteczniejszą metodą naukową dotyczącą anonimowego *Psalterza* jest użycie stylometrycznej metody Gustava Herdana i kompilacja słowników częstotliwości oddzielnie dla każdego z psalmów. Co więcej, cechy syntaktyczne poszczególnych psalmów można by opracować za pomocą badań statystycznych. Zastosowanie metody stylometrycznej jest uzasadnione, a wręcz niezbędne, by zweryfikować wcześniejsze, czasami sprzeczne rezultaty pracy naukowców, sformułowane na podstawie intuicyjnych obserwacji.

Słowa kluczowe: ustalenie autorstwa dawnych tekstów; Mikołaj Rej; *Psalterz Dawidowy*.

IS MIKOŁAJ REJ THE AUTHOR
OF THE PROSE PARAPHRASE
OF *DAVID'S PSALTER*?
ABOUT THE DILEMMA FACED BY THE SCHOLAR OVER
HOW TO ESTABLISH THE AUTHORSHIP OF OLD TEXTS

S u m m a r y

The aim of the article is to address the problem of the authorship of the anonymous prose paraphrase of *David's Psalter*, ascribed to Mikołaj Rej. It also deals with scholars' difficulty of establishing the authorship of old texts, which is the result of insufficient scientific methods, based on the analysis of the whole text (the frequency method, the lexical test). It is often the case that such difficulties arise in a situation in which the text is heterogeneous, created by the cooperation of a number of authors. The analyses show that the most effective scientific method concerning the anonymous *Psalter* is the use of Gustav Herdan's stylometrical method and the compilation of frequency dictionaries, separately for each of the psalms. Moreover, the syntactic features of particular psalms could be dealt with by means of a statistic research. It proves justifiable and necessary to use the stylometrical method in order to verify the previous, sometimes contradictory results of scholars, formulated on the basis of intuitive observations.

Keywords: establishing the authorship of old texts; Mikołaj Rej; *David's Psalter*.